

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

м. Умань

УДК 33.01(075)

E45

Рецензенти:

Вюник О.В. - професор, кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності Центральноукраїнського національного технічного університету, кандидат економічних наук, професор;

Космідайло І.В. - доцент кафедри менеджменту, фінансів та інформаційних технологій Уманської філії ПВНЗ «Європейський університет» кандидат економічних наук, доцент;

Новак І. М. - професор кафедри менеджменту Уманського національного університету, доктор економічних наук, професор.

Рекомендовано до видання Вченою Радою Уманського національного університету,
(протокол № 8 від 22 травня 2025 року.)

Авторський колектив: к.е.н., доцент Осіпова А. А., к.е.н., доцент Ревуцька А. О., к.е.н., доцент Смолій Л. В., к.е.н., доцент Фротер О. С., д.е.н., професор Андрусяк Н.О., д.е.н., професор Мудрак Р.П., д.е.н., професор Пенькова О. Г., к.е.н., доцент Цимбалюк Ю. А., к.е.н., доцент Костюк В. С., викладач Непочатенко З. В.

E45 **Економічна теорія:** навч. посіб. / за редакцією А. О. Ревуцької, – Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2025. – 388 с.

ISBN 978-966-304-581-8

Навчальний посібник складається з теоретичної та практичної частин, що забезпечує комплексне вивчення всіх складових економічної теорії та полегшує підготовку здобувачів. Посібник відповідає програмам дисциплін «Політична економія», «Економічна теорія», «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Історія економіки і економічної думки», «Міжнародна економіка» для підготовки бакалаврів у галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини». Адресується студентам закладів вищої освіти, аспірантам, викладачам.

УДК 33.01(075)

ISBN 978-966-304-581-8

© Уманський національний університет, 2025

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах глобальних трансформацій, воєнних викликів та прискореної цифровізації економіки особливого значення набуває формування у здобувачів вищої освіти ґрунтовних знань з економічної теорії. Володіння теоретичними основами економічної науки є передумовою розуміння закономірностей функціонування ринкових механізмів, розробки ефективних управлінських рішень, прогнозування соціально-економічних процесів та вироблення стратегій розвитку держави і бізнесу.

Запропонований навчальний посібник створено з метою комплексного висвітлення основ економічної теорії, що поєднує мікро- та макроекономічний аналіз, питання міжнародної економіки та історії економічної думки. Авторський колектив прагнув подати матеріал у доступній і логічній формі, орієнтуючись на сучасні освітні стандарти та практичні потреби майбутніх економістів.

Особливістю посібника є поєднання теоретичних положень з практичними завданнями: у кожному розділі містяться ключові терміни, запитання для самоконтролю, тестові вправи й ситуаційні завдання. Такий підхід дозволяє не лише засвоїти навчальний матеріал, а й розвинути критичне мислення, уміння аналізувати економічні процеси та приймати обґрунтовані рішення.

Посібник адресовано студентам закладів вищої освіти економічного профілю, аспірантам, викладачам, а також усім, хто прагне поглибити свої знання з економічної науки. Автори сподіваються, що це видання стане корисним інструментом у навчальному процесі, сприятиме формуванню сучасного економічного світогляду та стимулюватиме подальший науковий пошук у сфері економіки.

Авторський колектив буде вдячний за конструктивні відгуки та пропозиції щодо вдосконалення посібника.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ЧАСТИНА I. ВСТУП ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	4
РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	4
§ 1. Предмет економічної теорії.....	4
§ 2. Становлення й основні етапи розвитку економічної теорії.....	6
§ 3. Функції економічної теорії.....	8
§ 4. Методи пізнання економічних процесів і явищ та їхня класифікація.....	9
Завдання для самоконтролю.....	11
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА, ЙОГО ФАКТОРИ ТА ФАЗИ.....	13
§ 1. Сутність і структура суспільного виробництва.....	13
§ 2. Основні фактори суспільного виробництва та їхній взаємозв'язок. Виробнича функція.....	17
§ 3. Результативність суспільного виробництва.....	22
§ 4. Економічний прогрес та його види.....	24
Завдання для самоконтролю.....	25
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА.....	26
§ 1. Сутність потреб та особливості їх розвитку.....	26
§ 2. Економічний закон зростання потреб.....	27
§ 3. Економічні інтереси та їх особливості.....	28
Завдання для самоконтролю.....	29
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УСТРІЙ СУСПІЛЬСТВА. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАКОНИ ЇЇ РОЗВИТКУ.....	31
§ 1. Економічна система, її сутність, цілі й основні структурні елементи.....	31
§ 2. Типи і еволюція економічних систем.....	32
§ 3. Власність та сучасні тенденції розвитку відносин власності.....	34
§ 4. Типи, види й форми власності.....	37
Завдання для самоконтролю.....	39
РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. ТОВАР І ГРОШІ.....	41
§ 1. Форми суспільного виробництва.....	41
§ 2. Товар та його властивості.....	43
§ 3. Теорії вартості.....	44
§ 4. Суть та значення грошей в суспільному розвитку.....	46
§ 5. Грошовий обіг та його закони.....	51
§ 6. Інфляція, її причини та наслідки.....	52
Завдання для самоконтролю.....	54
РОЗДІЛ 6. РИНОК, ЙОГО СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ. КОНКУРЕНЦІЯ І МОНОПОЛІЯ.....	56
§ 1. Поняття ринку та його основні елементи.....	56
§ 2. Попит та пропозиція. Взаємодія між ними.....	59
§ 3. Ринкова інфраструктура.....	60
§ 4. Конкуренція та монополія.....	63
Завдання для самоконтролю.....	67

РОЗДІЛ 7. КАПІТАЛ ТА ПРИБУТОК.....	69
§ 1. Перетворення грошей в капітал. Механізм створення додаткової вартості.....	69
§ 2. Оборот капіталу.....	71
§ 3. Прибуток як економічна категорія.....	73
Завдання для самоконтролю.....	76
РОЗДІЛ 8. СУБ'ЄКТИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	78
§ 1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин.....	78
§ 2. Підприємство та підприємницька діяльність.....	79
§ 3. Держава як суб'єкт ринку.....	83
Завдання для самоконтролю.....	85
РОЗДІЛ 9. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО.....	87
§ 1. Світове господарство: основні риси та особливості розвитку.....	87
§ 2. Форми міжнародних економічних зв'язків.....	87
§ 3. Міжнародні валютні відносини.....	88
Завдання для самоконтролю.....	91
РОЗДІЛ 10. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	93
§ 1. Сутність, класифікація та причини виникнення глобальних проблем.....	93
§ 2. Паливно-енергетична та сировинна проблема.....	94
§ 3. Демографічні проблеми світу.....	95
§ 4. Національні і глобальні проблеми роззброєння та демілітаризації економіки.....	96
§ 5. Екологічні проблеми.....	97
Завдання для самоконтролю.....	97
ЧАСТИНА II. МІКРОЕКОНОМІКА.....	99
РОЗДІЛ 11. АНАЛІЗ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ.....	99
§ 1. Корисність в економічній теорії і проблема її виміру.....	99
§ 2. Смаки споживача.....	100
§ 3. Бюджетні обмеження та рівновага споживача.....	101
§ 4. Реакція споживача на зміну доходу та на зміну цін товарів.....	103
§ 5. Ефект заміщення та ефект доходу.....	105
Завдання для самоконтролю.....	106
РОЗДІЛ 12. ПОПИТ ТА ПРОПОЗИЦІЯ, ЇХ ВЗАЄМОДІЯ.....	108
§ 1. Поняття попиту і чинники впливу на попит.....	108
§ 2. Поняття пропозиції і чинники впливу на пропозицію.....	111
§ 3. Ринкова рівновага та рівноважна ціна.....	112
§ 4. Еластичність попиту та пропозиції.....	114
Завдання для самоконтролю.....	116
РОЗДІЛ 13. ТЕОРІЯ ФІРМИ: ВИРОБНИЦТВО ТА ВАРТІСТЬ.....	119
§ 1. Процес виробництва. Ресурси і випуск.....	119
§ 2. Виробнича функція.....	120
§ 3. Визначення результатів ринкової діяльності фірми.....	124
Завдання для самоконтролю.....	127

РОЗДІЛ 14. РИНОК ДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	130
§ 1. Характеристика ринку досконалої конкуренції.....	130
§ 2. Правило максимізації прибутку.....	131
§ 3. Конкурентна стратегія фірми в короткостроковому та довгостроковому періодах.....	132
§ 4. Досконала конкуренція та економічна ефективність.....	134
Завдання для самоконтролю.....	134
РОЗДІЛ 15. МОНОПОЛІЯ.....	137
§ 1. Поняття та види монополії.....	137
§ 2. Попит та пропозиція монополії.....	137
§ 3. Цінова дискримінація.....	139
Завдання для самоконтролю.....	140
РОЗДІЛ 16. ОЛІГОПОЛІЯ ТА РИНОК МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	143
§ 1. Олігополія: сутність і основні ознаки.....	143
§ 2. Олігополістичне ціноутворення.....	144
§ 3. Сутність і основні ознаки монополістичної конкуренції.....	145
§ 4. Короткострокова та довгострокова рівновага фірми в умовах монополістичної конкуренції.....	146
Завдання для самоконтролю.....	147
РОЗДІЛ 17. РИНОК ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА.....	150
§ 1. Загальна характеристика ринку факторів виробництва.....	150
§ 2. Ринок праці.....	150
§ 3. Ринок капіталу.....	153
§ 4. Ринок землі та природних ресурсів.....	154
Завдання для самоконтролю.....	154
ЧАСТИНА ІІІ. МАКРОЕКОНОМІКА.....	157
РОЗДІЛ 18. СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ - НОРМАТИВНА БАЗА МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РАХУНКІВ.....	157
§ 1. Суть та основні характеристики СНР.....	157
§ 2. Основні методологічні принципи побудови СНР.....	162
§ 3. Основні макроекономічні показники у СНР.....	165
Завдання для самоконтролю.....	167
РОЗДІЛ 19. МАКРОАНАЛІЗ СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ.....	170
§ 1. Макроаналіз сукупного попиту.....	170
§ 2. Макроаналіз сукупної пропозиції.....	171
§ 3. Модель макроекономічної рівноваги AS-AD.....	172
§ 4. Модель IS-LM.....	174
Завдання для самоконтролю.....	174
РОЗДІЛ 20. СУКУПНІ ВИДАТКИ ТА ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА.....	177
§ 1. Споживання та заощадження.....	177
§ 2. Моделі поведінки споживача.....	178
§ 3. Інвестиції та фактори інвестування.....	185
§ 4. Сукупні видатки та рівноважний рівень виробництва.....	188
§ 5. Ефект мультиплікатора.....	190

§ 6. Рівноважний рівень ВВП та ВВП в умовах повної зайнятості: рецесійний та інфляційний розриви.....	191
Завдання для самоконтролю.....	191
РОЗДІЛ 21. МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ.....	194
§ 1. Суть економічного циклу та його фази.....	194
§ 2. Безробіття як індикатор макроекономічної нестабільності.....	196
§ 3. Ринок праці та його рівновага.....	198
§ 4. Інфляція як індикатор макроекономічної нестабільності.....	201
Завдання для самоконтролю.....	204
РОЗДІЛ 22. МЕХАНІЗМ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	206
§ 1. Дискреційна фіскальна політика.....	206
§ 2. Автоматична фіскальна політика.....	206
§ 3. Методологія дослідження впливу державних закупок та чистих податків на ВВП.....	209
Завдання для самоконтролю.....	211
РОЗДІЛ 23. ГРОШОВО-КРЕДИТНИЙ РИНОК ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА.....	214
§ 1. Грошово-кредитний ринок та грошові агрегати.....	214
§ 2. Попит на гроші.....	215
§ 3. Пропозиція грошей та рівновага на грошовому ринку.....	216
§ 4. Комерційні банки та їх роль у функціонуванні грошово-кредитного ринку.....	217
§ 5. Грошово-кредитна політика центрального банку.....	222
Завдання для самоконтролю.....	224
РОЗДІЛ 24. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ.....	227
§ 1. Суть економічного зростання.....	227
§ 2. Типи та фактори економічного зростання.....	229
§ 3. Моделі економічного зростання.....	229
Завдання для самоконтролю.....	239
РОЗДІЛ 25. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ.....	241
§1. Суть та чинники міжнародного поділу праці.....	241
§2. Теорії міжнародної торгівлі: теорія абсолютних переваг.....	241
§3. Теорії міжнародної торгівлі: зовнішня торгівля в умовах зростання витрат заміщення.....	242
§4. Теорії міжнародної торгівлі: теорія Гекшера-Оліна, теорія Портера М.....	243
§5. Зовнішня торгівля і розподіл доходів.....	244
§6. Зовнішньоекономічна політика держави.....	246
Завдання для самоконтролю.....	247
РОЗДІЛ 26. ВІДКРИТА ЕКОНОМІКА.....	249
§1. Рівноважний обсяг виробництва і доходу у відкритій економіці.....	249
§2. Рівновага товарного, грошового та зовнішнього ринків. Модель Манделла-Флемінга для малої відкритої економіки.....	255
§3. Платіжний баланс.....	257
§4. Класифікація статей платіжного балансу.....	259
§5. Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу.....	262

Завдання для самоконтролю.....	263
ЧАСТИНА IV. ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ.....	266
РОЗДІЛ 27. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ.....	266
§ 1. Предмет, структура та функції економічної історії.....	266
§ 2. Методи історико-економічного аналізу.....	266
§ 3. Періодизація економічної історії.....	267
Завдання для самоконтролю.....	268
РОЗДІЛ 28. ГОСПОДАРСТВО ПЕРВІСНОЇ ДОБИ.....	269
§ 1. Особливості господарства первісної доби, основні риси її періодизації.....	269
§ 2. Господарство кам'яного віку.....	269
§ 3. Господарство мідного, бронзового та залізного віків.....	270
Завдання для самоконтролю.....	271
РОЗДІЛ 29. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СТАРОДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ.....	273
§ 1. Особливості економічного розвитку країн Стародавнього Сходу.....	273
§ 2. Господарство Стародавньої Греції та Риму.....	274
§ 3. Криза рабовласницького ладу та її причини.....	275
Завдання для самоконтролю.....	276
РОЗДІЛ 30. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	278
§ 1. Основні риси та періодизація феодальної економіки.....	278
§ 2. Господарство раннього середньовіччя.....	278
§ 3. Господарство класичного середньовіччя (X–XV ст.).....	279
Завдання для самоконтролю.....	280
РОЗДІЛ 31. ГОСПОДАРСТВО КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА США У ПЕРІОД РОЗПАДУ ФЕОДАЛІЗМУ ТА ЗАРОДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА (XVI–XVIII СТ.).....	282
§ 1. Основні фактори розкладу феодального господарства та становлення індустріального суспільства.....	282
§ 2. Особливості генези індустріального суспільства в Голландії, Англії, Франції.....	283
§ 3. Економічний розвиток північноамериканських колоній.....	284
Завдання для самоконтролю.....	285
РОЗДІЛ 32. ПРОМИСЛОВА РЕВОЛЮЦІЯ У НАЙБІЛЬШ РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА США.....	287
§ 1. Причини, хід та наслідки промислового перевороту в Англії.....	287
§ 2. Особливості промислового перевороту у Франції та Німеччині та США.....	288
§ 3. «Пруський» та «американський» шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.....	289
Завдання для самоконтролю.....	290
РОЗДІЛ 33. ГОСПОДАРСТВО ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	293
§ 1. Революція в галузі науки та її наслідки.....	293
§ 2. Перехід від вільної конкуренції до монополій.....	294
§ 3. Особливості економічного розвитку провідних країн світу в кінці XIX - на початку XX ст.....	294

Завдання для самоконтролю.....	296
РОЗДІЛ 34. ГОСПОДАРСТВО СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	298
§ 1. Економічні наслідки Першої світової війни.....	298
§ 2. Економічний розвиток провідних країн світу у 20-ті роки.....	298
§ 3. Світова економічна криза 1929–1933 рр.....	299
§ 4. Господарство розвинутих країн світу в 30-х роках.....	300
Завдання для самоконтролю.....	302
РОЗДІЛ 35. ГОСПОДАРСТВО КРАЇН СВІТУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ТА РЕФОРМИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (1939–1970).....	304
§ 1. Економіка провідних країн в роки Другої світової війни.....	304
§ 2. План Маршалла та його внесок у відродження післявоєнного господарства країн Західної Європи.....	305
§ 3. Економічна програма Л. Ерхарда в ФРН.....	306
§ 4. Економічна політика голлізму у Франції.....	307
§ 5. Японське «економічне диво».....	308
Завдання для самоконтролю.....	309
РОЗДІЛ 36. СУЧАСНИЙ ЕТАП РЕФОРМУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	312
§ 1. Економічні проблеми сучасного етапу господарського реформування у зарубіжних країнах.....	312
§ 2. «Рейганоміка» та її результати.....	313
§ 3. Економічні реформи уряду М. Тетчер.....	314
§ 4. Неоліберальні реформи 1990-х років: глобалізація та ринкова трансформація.....	314
§ 5. Нові виклики ХХІ століття: цифровізація, економічні кризи та стійкий розвиток.....	315
Завдання для самоконтролю.....	317
ЧАСТИНА V. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА.....	320
РОЗДІЛ 37. СУТЬ І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	320
§ 1. Суть, основні риси та етапи розвитку світового господарства.....	320
§ 2. Міжнародні економічні відносини та їх форми.....	321
§ 3. Середовище міжнародних економічних відносин, його структуризація й особливості.....	323
§ 4. Економічні аспекти глобальних проблем.....	325
Завдання для самоконтролю.....	326
РОЗДІЛ 38. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ	328
§ 1. Суть та значення міжнародної торгівлі.....	328
§ 2. Ціноутворення в міжнародній торгівлі.....	329
§ 3. Регулювання міжнародної торгівлі.....	331
Завдання для самоконтролю.....	334
РОЗДІЛ 39. МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ.....	336
§ 1. Суть, причини та наслідки руху капіталу.....	336
§ 2. Форми руху капіталу.....	337
Завдання для самоконтролю.....	338

РОЗДІЛ 40. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	341
§ 1. Суть, причини та наслідки міграції робочої сили.....	341
§ 2. Сучасні світові ринки робочої сили.....	343
Завдання для самоконтролю.....	344
РОЗДІЛ 41. СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА ТА МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ.....	347
§ 1. Світова валютна система та етапи її становлення.....	347
§ 2. Суть та основні інструменти валютної політики.....	349
§ 3. Структура та основні механізми валютного ринку.....	353
Завдання для самоконтролю.....	354
РОЗДІЛ 42. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ.....	357
§ 1. Суть, передумови та форми інтеграції.....	357
§ 2. Інтеграційні процеси в Європі.....	358
§ 3. Особливості інтеграційних процесів у Північній та Латинській Америці.....	360
§ 4. Інтеграція в Азії та Африці.....	362
Завдання для самоконтролю.....	364
РОЗДІЛ 43. МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС.....	367
§ 1. Спільні підприємства, їх природа та функції.....	367
§ 2. Транснаціональні компанії, їх суть та еволюція.....	369
§ 3. Вільні економічні зони та їх роль в міжнародному бізнесі.....	371
Завдання для самоконтролю.....	373
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	375